

# Vestmannen

Nr. 5

Bergen, 20. juni 1994

10. årgang

## Olav H. Hauge

I morgonsendingi frå NRK den 24. mai 1994 melde upplesaren at diktaren frå Ulvik i Hardanger, Olav H. Hauge, var avliden, 85 år gammal. Truleg var det mange som straks sansa det store tomrommet etter han då dei høyrdé denne meldingi; slik er det når tuntre fell. Han var fødd den 18. august 1908.

Fyrste diktsamlingi til Olav H. Hauge kom i 1946, eit år etter krigen, då var han 38 år gammal, ein mogen mann. «Glør i oska» heitte boki, og ho kom på vesle Noregs Boklag som Hauge heldt fast ved so lenge forlaget var til. Han var trufast på so mang ein måte.

Framskotne bokmeldarar la med ein gong merkje til boki. «Ein sermerkt lyrikar», skreiv Ragnvald Skrede i VG. «En moden lyriker. Det er både dybde og liyserfaring i dikta hans. Og humor og et ikke så lite islett av ironi», skreiv Fr. von der Lippe i Nidaros. «Olav H. Hauge er eit namn som bør prenta seg fast med ein gong», slo Johs. A. Dale fast i BA. «For det meste er han svært sjølvstendig i både form og innhald...ein tankens mann ... mykje av ein rasjonalist», sa Rolv Thesen i Arbeiderbladet.

Andre boki hans kom i 1951, «Under bergfallet». I 1956 kom «Seint rodnar skog i djuvet»; i 1961 «På ørnetuva»; i 1966 Dropar i austavind»; i 1971 «Spør vinden», osb. Samla boktal er eg ikkje viss på. Det hev kome dikt i utval fleire gonger; siste samlingi kom på Samlaget i 1993. Ei serskilt evna hadde Olav H. til umdiskting frå andre mål, det hev vorte sagt at stundom var umdisktingane betre enn originalen. Siste umdisktingane kom i 1991, «Frå Rimbaud til Celan». Um Olav H. Hauge er det skrive fleire bøker, m.a. ved Einar Bjorvand, Knut Johansen, Idar Stegane og Einar Økland. Mange rekna han for den fremste norske lyrikaren etter krigen, og bøkene hans vart bestseljarar som braut alle aldersgrensor.

Målet til Olav H. skal ikkje vera



unemnt. Han skreiv alltid framifrå god klassisk nynorsk, høgnorsk. Av yrke var han gartner, og han hev vorte kalla målgartnaren frå Ulvik. Råkande for den store måldyrkaren og ordkunstnaren.

Påskyningane og prisane var mange. I 1993 fekk han Heidersgåva av Gjelsvik-fondet, og no i 1994 vart han heidra med pris frå Haldor O. Opelands fond. Då denne prisen vart utetla i Bergen i vår, laut diktaren meldt forfall og Bodil Cappelen tok imot prisen for han.

Ei gledestund for Vestmannen var det då Olav H. Hauge skreiv og tinga bladet. Noko av det siste han sette på prent, var fyreordet til Seippels tekster frå Det gamle testamentet, illustrert av Bodil Cappelen (Bokreidingslaget 1993).

Um Olav H. Hauge no er burte, veit me at han ikkje vert gløymd. Han var legendarisk alt i levande live; diktini hans vil me framleis ha imillom oss med ord til komande ættleder.

Jostein Krokvik  
\*\*\*

*Meir um Olav H. Hauge  
inne i bladet.*

**Olav H. Hauge:**

*I dag og i morgen*

*Eg er berre ein gneiste  
av den store eld.*

*Og som eg kveiktest i myrkret,  
skal eg slokna ein kveld.*

*Eg er den bylgja som brusar  
i denne stund,  
med nye fødest og fyllest  
og gamle sig i blund.*

*Eg er det bladet som blakrar  
i denne vår.  
Du skal skjelva i stormen  
eit anna år.*

*Eg er den vakande, eigande,  
det auga som ser,  
den dropen som no speglar  
himmelens vêr.*

*Eg lever og gløder,  
veit ikkje kvi -  
Verdi med blomar og kvende  
er i dag mi.*

*Du skal eiga all venleik  
på denne jord  
når eg longo er burte  
og kvorvne mine spor.*

*Or «Glør i oska» 1946.*

### Tankekorn

*Det er betre å venda  
enn vilt fara.*

*Norsk ordtøkje etter Ivar Aasen*

## Ingen strilekrig lenger

Av Ludv. Jerdal

«Stril i byen» - er det nokon skilnad på stril og bymann i Bergen? Det spørsmålet stilte Leidulv Hundvin då han på eit møte i Vestmannalaget tok opp dette emnet. Og han slo fast at det er ikkje mykje skilnad, det meste er utjamna, i klæde og målbruk. Nokon «strilekrig» er det inkje grunnlag for. Strilenamnet var ikkje noko heidersnamn når dei gamle bergensarane brukte det. Her var havstrilar og fjordstrilar, og jamvel «slostrilar». Det var skilnad på dei, i klædebunad og ikkje minst i målbruken. Men mange bygdefolk som flutte til Bergen kasta vrak på sitt eige, både på målet og på etternamnet. Gardsnamnet var ikkje godt nok, det var betre å kalla seg Olsen. Og nemningi «silkestilar» var mykje i bruk.

Eg flutte til Bergen i 1945, sa Hundvin. Til ein nedsliten og nedbomba by etter 5 års okkupasjon. Her var hestar i gatone, og trikkane gjekk. Mangt hev endra seg, i samferdsla og på mange andre umkverve. I dag stiller by og land nokolunde likt, det er upp til oss sjølvé å hevda oss millom byfolket. Strilar og bergensarar trivst godt saman, og strilemålet ligg nær upp til nynorsken. Bergen hev mange tilbod, ingen treng gå åndeleg svolten i denne byen. Det er du og eg som avgjer um me skal trivast her.

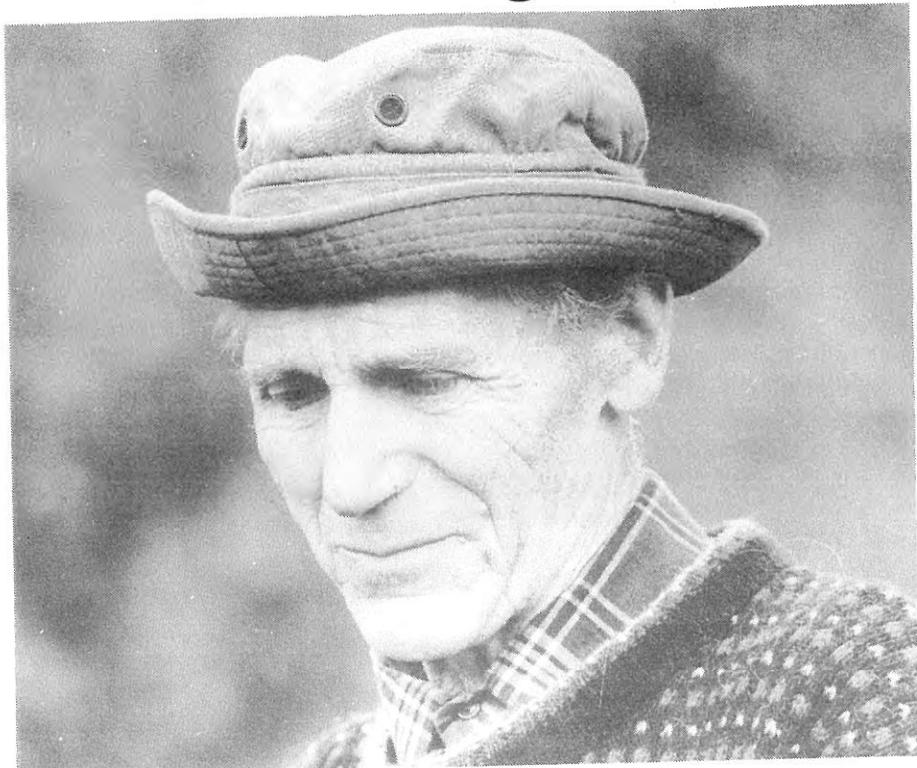
På møtet helsa Nils Haukås frå askøydiktaren Olav Lavik, mannen som i so mange år kom til møti saman med Conrad Clausen, men som no av helsegrunnar ikkje kan koma på møti. Og Haukås las hans fine hylling til Askøy og Sætre-garden. I samtalene etter matykti vart det m.a. av Arne Ryssdal og Ludv. Jerald felt ein hard dom yver slagordet «Skriv nynorsk, snakk dialekt». Det slagordet er ei meiningsløyse, vart det hevda, det hev vore med til å uppløysa nynorsken. Jerald minna um kva profesor Torleiv Hannaas hadde sagt: «Den som vert buande heime skal nyttja bygdemålet sitt i tale, den som flytter til byen skal tala landsmålet; me kan ikkje venta at alle byfolk skal skyna alle dialektar, men dei bør kjenna det offisielle landsmålet som eit riksspråk, kjenna det so godt at dei skynar det».

## Nynorsk i Eigersund

Skulemålsskrivar i Noregs Mållag, Sissel-Anny Hjelmtveit, fortel at det vert nynorsk parallekklassa i Eigersund. For fyrste gong.

Tap vart det derimot i mai ved skulemålsrøysting i Steinkjer

## Olav H. Hauge burte



Skalden Olav H. Hauge, Ulvik i Hardanger, er død. Med han er ein av dei store på parnasset burte.

Han var fødd og oppvaksen i Ulvik, lærde seg til gartnar og tok yver heimegarden. Han vart ein dugande fryktdyrrkar, men etter kvart vart han ein endå større skald. Han debuterte i 1946 med diktsamlingi «Glør i oska». Det var stillfarande dikt, men dei synte klårt at her steg det fram ein meister. Nye diktsamlingar kom etter kvart, og Hauges dikt i samling er komne i mange utgåvor, den siste kom i fjar.

Olav H. Hauge var ein sjølvlaerd mann, og han hadde tileigna seg ein kjennskap til lyrikk frå andre land som var imponerande. Han umsette dikt frå andre språk, dei kom m.a. i ei bok med titelen «Dikt i umsetjing». Ei attdikting av Stephen Cranes «Svarte ryttarar» kom òg. Han meistra til fullkomenskap både rimdiktet og det meir frie og rimlause. Dikti hans var knappe, fasthogne, han skildra konkrete ting, men kunde òg leika seg med symbol. Han var ein livskunstnar med stor livsvisdom.

Målmannen Olav H. Hauge var eit kapittel for seg. Medan mange av hans samtidige diktarar gav etter og bøygde seg for rettskrivingsnemnd og språknemnd og ny rettskriving av 1938-modell og jamvel «læreboknormal» 1959, heldt Olav H. Hauge på 1917-rettskrivingi, trufast og utan tvik. Og merkeleg nok fekk han «lov»

til det, det vil segja: han fekk vera i fred. Han var so stor at ingen våga å gjera åtak på han. Hans truskap mot Aasen-målet er noko av det største som hev hendt i vår avnorskningstid etter krigen.

I staden for hæding og påstand um «gamalt mål» fekk Olav H. Hauge både heider og hylling. Ja, han fekk gjæve priser: Prisen frå Norsk litteraturkritikarlag, den store Dobslugprisen, og i 1988 var han Festspeldiktar i Bergen. I år vart han utnemnd til heiderslagsmann i Det norske samlaget, og no i vår vart han heidra med Heidersprisen frå Halldor O. Opedals fond for norsk målreising og måldyrking. Då han fylte 85 år var det stor fest i Hardanger og mykje gjævt folk møtte.

Han var vyrd og avhalden. So han slapp lida den lagnaden som sume andre norske skaldar. Eg tenkjer serleg på Aasmund Olavsson Vinje, Per Sivle og Olav Nygard.

LUDV JERDAL

## Vestmannen

Det er ferietid, og same kor sterkt Vestmannen vert sakna, treng me som vanleg ein liten stogg i juli. Vel møtt den 20. august. God summar!

# Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året  
Bladpengar kr. 150,- for året  
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå  
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92  
Bankgiro: 6504.10.12484

Utgjevar:  
Vestmannalaget,  
5000 Bergen  
Telefon 55 31 79 29 / 55 16 37 32

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Bladstyrar:  
Jostein Krokvik  
6143 Fiskåbygd  
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:  
Helge Liland  
Midgeilen 16  
5067 Store Milde  
Telefon 55 99 15 25

Prenta hjå:  
Nytrykk  
6143 Fiskåbygd  
Telefon 70 02 13 07

## Ny målklassa i Oslo

Det vert ny nynorsk fyrsteklassa i Oslo i år, før me stafest i Noregs Mållag. Klassa vert på Sagene skule, der den fyrste målklassa i Noregs hovudstad kom i gang i 1993. Som lesarane vil vita, fanst det på politkarhald folk som freista skapa vanskar - med det merkelege påskotet at det skulde vera dyrare med norskmålklassor i Oslo enn elles i landet! Men bakstrevet vann ikkje fram.



## Eitt einaste riksmål?

Tittelen synest kanskje noko livsframand for sume, trass i spursmålsformi. Når det nynorske skriftmålet er hovudmål for kring 17% av grunnskuleelevene og bokmålet er hovudmål for resten som er kring 83%, må det vitna um liten røyndomssans og vera heller uturvande for målfolk å nemna eitt riksmål i landet, då med tanke på vårt mål. Det måtte i tilfelle heller gjelda det andre målet, den dansknorske avleggjaren frå dansk som var det røynlege riksmålet i landet i eit halvt tusundår, og langt på veg er det framleis.

Me meiner spursmålet er rettkome, korso, men sant nok litt utdjupa: bør den medvitne kjernen i norsk målrørsla velja eittmålsolina eller tvomålsolina til arbeidsgrunnlag; bør siktet målet i ei avleites framtid vera *eitt norsk riksmål i landet?* Den tenkjelege endelykti, eitt einaste norsk riksmål i landet, ligg i alle fall so langt undan at me snaudt treng gjera oss sut for det. Dei som måtte leva når saki vert dagnær - um ho vert det - vil gjera sitt val utan vår hjelp. I dag og i vår stoda er det berre spursmål um tenlegaste teoretiske og ideologiske arbeidsgrunnlaget for den flokken som i det heile bryr hovudet med slik uhandgripeleg tankeleik. Likevel må fyresvivet um eitt eller two tenkjelege riksmål langt framme kanskje ha litt å segja for ordleggjingsmåten til sume målstrevarar.

Målrørsla heldt lenge - til framimot krigen - i all hovudsak på eittmålsolina. Eitt norsk riksmål i landet var nærmest det sjølvgjevne endemålet. Men me skal merka oss at Aasen sjølv var sers varsam her; demokratisk og romsleg skreiv han alt i 1836, 22 år gamal, desse ordi som han aldri gjekk ifrå: «*Denne nye Sprogform skulde dog aldeles ikke paabydes eller paanødes; man skulde opmuntre til dens Brug, men ellers lade Enhver bruge det Nye eller Gamle efter eget Godtbefindende.*» Samnorskpolitikken var i røyndi det mest hovudlause og lengstgåande utslaget av eittmålsolina, då offentlege målteknokratar skulde laga eitt nytt mål! Etter at det offentlege målblandingsstrevet brotna i hop, hev både eittmålsolina og tvomålsolina vorte framlyft til rettesnor for målreisingi. Tvomålsolina ber i seg at målrørsla ideologisk skal laga seg på målkløyving i landet i all tenkjeleg framtid. Innlysande nok svarar dette til den røyndomen alle lyt reknar med, det trengst ingen synske evnor for å sjå dét. Um då ikkje danskrøtt mål skulde vinna landet åleine, knapt rimeleg med det norske folkemålet me no eingong hev.

Me skal vera varsame med å svara på kva som er det eine rette standpunktet. Tanken um språkleg mangfelde er eit godt haldepunkt, og mangt talar for at målkløyvingi er ei velsigning. Aasens ord frå 1836 skal heller ikkje gløymast; *romsemd, folkestyre og fridom til val* er gode byggjesteinar. I sume høve er eittmålsolina endå best tenleg til mynster. Når det kjem norskrøtte ord i stadnamnverket eller i anna offentleg bruk, er det tanken å få ei varande avløsing av framndrøtte ord. Vårt svar er soleis helst eit både-og. Men svaret er prøvande, og me ynskjer gjerne innlegg, helst nokolunde stutte, med meininger og synspunkt. Velkomne, lesarar!

J.Kr.

## Gåvor til Vestmannen

Nils-Tore Leivdal, Batnfjordsøra, 100. Marit Fjordheim og Aslak Fjermedal, Vatnstraum, 100. Robert Andersen, Hovin i Telemark, 100. Helga E. Mehl, Rosendal, 50. I alt i dette nummeret kr. 350,-. Hjarteleg takk!

Vestmannen

## I vente frå Norsk Bokreidingslag

Jon Askeland, formann og driftsstyrar i Norsk Bokreidingslag, fortel til Vestmannen at det ser ut til å verda eit milliomstort boktal på Norsk Bokreidingslag i 1994. Den fyrste boki er alt komi, det er Ivar Aasens «Ordsamlingar frå Sunnmøre» som Ivar Aasen-selskapet hev gjort prentebudd. Det er von um at det kanskje kjem ei samling til med Aasen-manuskript dette året, segjer Jon Askeland som er glad fordi det er nett Norsk Bokreidingslag som saman med Aasen-selskapet syter for desse verdfulle Aasen-utgåvone.

Sigurd Sandvik hev fullført ei liti rettleidingsbok i norsk, noko som det er sterkt trøng um. «*Skriv betre norsk*» er arbeidstittelen på denne som mange ventar på med glede; målstubbane til Sandvik i Vestmannen fell i god smak.

Bladstyraren for Vestmannen Jostein Krokvik hev skrive ei diktsamling som vonleg kjem i haust. Arbeidstittelen er «*Luftspeglingsars brostykke*». Dette er andre diktsamlingi til Krokvik; den fyrste, «*Alt i alt*», kom i 1986 og gjekk etter måten godt ut.

**Sagt:****Skalkeskjol**

Då Vestlandske mållag tok upp arbeidet med å få norsk mål inn i offisielt bruk, hadde språkmenn, diktarar og skulemenn røynt seg fram med skriftformi i eit halvt hundrad år. Alt byggverk treng ei tid for planleggning og ei for iverksetjing. Di lenger ein kjem med iverksetjing (med byggverket), di mindre minkar fridomen til å gjera brigde i planane. Dette hev ikkje med konservatisme å gjera. Ei endelaus planleggning er derimot velskikka til skalkeskjol for den konservatismen som ingen framgang ynskjer med byggverket. *Hallvard Framnes i «Vestmannalaget 50 år» - side 242.*

**Flottaste damone**

Reint kjenslemessig er den nynorsken ein finn i Indrebø-bibelen den venaste som tenkast kan - nest etter Modum-målet, sjølv sagt! Og sist, men ikkje minst let eg Lars avslutta, nyttar dei flottaste damene i NRK nynorsk, det seier i alle høve kameratane mine på Vikersund.

*Lars Christen Mamen i samtale med Trond Sæbø i bladet EG.*

**Sæle er dei**

Sæle er dei som fær brukta tidi til å granska og skriva av hjartans hug.

*Albert Joleik i Heiderskrift til Marius Hægstad, Oslo 1925.*

**Retting**

Vi gjorde Verdas Gong stor urett då vi hevda at den redaksjonelle kommentaren i avisas, skriven på nynorsk, var historisk. Ved eit høve på 50-talet og ved nokre høve på 60-talet stod det leiarar på prent i avisas som var skrivne på nynorsk. Slett ikkje verst.

*Leidar i Gula Tidend*

**Eingongslangrenn**

EU-tilpassinga er eit eingongslangrenn, der målsnora markerer varig ressursavståing, kapitalkonsentrasjon og meir makt til regel-Brussel. Ingen bør la seg lure av at den mektige stabeisen i regjeringsbygget nyttar nyomvende sporty statsrådandlet for å få det til å sjå annleis ut.

*Lars Aarønæs i leidartikkel i Dag og Tid*

**Framtidi**

Tenk over dette, folkens, framtida er nok nærmare enn ein ofte trur!

*Siri Fransson, Ølen, i Stille Stunder*

**Vyrdlaust**

I avisas «Dagen» stod innlegget nedanfor med tittel «Vyrdlaust». Innlegget var skriven av Bjarne Rabben frå Moltustrandane på Sunnmøre, kjend diktar og bygdesogeskrivar. Diverre hev me ein tanke um at det ikkje berre er «Dagen» som hev synder på samvitet:

**Vordlaust**

*Om lag midt i innlegget mitt i Dagen 17. februar, om «Interessant kyrkjeleg signal», hadde manus denne form: «Men prinsippfråsegna har ein merkeleg slutt. På trykk hadde det fått ei anna form: «Prinsippfråsegna har imidlertid ein merkeleg slutt».*

*I alt eg har tala og skrive i mine mange år, har eg aldri brukt eller hatt bruk for det unorske og ofte misvisande ordet «imidlertid». Ein eller annan i redaksjon eller setjeri må ha kjent seg kalla til å omredigere den korrekte setninga til typisk journalistnynorsk. Slik er vyrdlaust*

*Eg bed om at det eg her gjer merksam på, kjem på trykk. Eg har alltid lagt vinn på å skrive eit mest mogleg reink og rett språk, og eg vil ikkje ha sitjande på meg at eg praktiserer språkblanding.*

**Bjarne Rabben**

**Dimmalætting = Týsdagur 12. apríl 1994.**

# Færøysk-norsk ordbok/Føroyesk-norsk orðabók Onnur útgáva óbroytt

Í 1987 kom út Føroyesk-norsk orðabók hjá Sunnmøre Vestmannalag í Bjørgvin. Ritstjóri var Eigil Lehmann, fyrverandi prestur og skald. Hann hevdi áður givið út íslendska-norska orðabók.

Formaðurin syri Sunnmøre Vestmannalag, Sigurd Slyngstad, sáli, var tann, ið fekk hetta orðabókarverk í lag, og hann kostaði syri stórstárt partin sjálvur arbeidi og útgávu. Hann doydi í 1983, men ættsólk hansara tók á seg at fullgera tað, sum hann hevdi byrjað.

Stóðið undir orðabókini er føroyaska-danska orðabókin frá 1961 við eykabindi frá 1974. Hesar báðar hevur Lehmann skipað saman í eina og týtt orðafragreiðingarnar til

norskt. Tað nýggja hann gjørdi var at skilja sundur stavirnar a og á i og í o.s.fr., sum aður høvdvdu verið skipaðir saman. Hetta er í samljóði við framtíðina, tí soleiðis er skipanin við nýggju føroyasku orðabókini, ið er í gerð. Teldutøkniliga er tað stórum fyrimumur.

Vestmenn, sum teir nevna seg, hava tað stevnumið syri norskt mál, at tað skal byggja á hin norrøna arvin í norsku bygdamálum, og teir vilja halda fram tað verk, sum Ivar Aasen grundaði. Eitt eykennið er bundna endingin -i í t.d. soli »sólín« og -a í t.d. kona »konan« móttsett »vanligum« nýnorskum, ið hevur endingina -a í báðum fórum. »I-málmenn« eru

eisini »norskari« í orðavali og meira málreinsandi enn »s-málmenn«. Hetta eykennir orðavalioð í orðabók Lehmanns. Hjá okkum froyingum er tað læruríkt at síggja skyldskapin í orðfeinginum hjá hesum báðum norrønu málunum, ið eru sprottin av sama stovni.

Henda forvitnisliga orðabók hevur verið uppseld í eina tið. Nú hevur forlagið gjort tað bragd at geva bókina út astur í ljósprenti. Fróðskaparfelagið, sum eigur rættindini saman við norska forlagnum, hevur singið eitt tal av bókum at selja í Føroyum.

Bókin fæst til keyps í bókabúðunum.

**Ordtýdingar:** ritstjóri=skriftstyrar; sáli=avlidens (sæle); nýggja=ny; teldutøkniliga=datateknisk; stevnumið=siktemål; eykennið=serkjenne; orðfeingi=ord(til)fang.

## Kyrre-monumentet eit framandelement

Bygdelagsnemndi i Bergen gjorde på årsmøtet sitt eit samråystes vedtak imot at Kyrremonumentet får plass i Dreggen. Brevet som er sendt Bergen kommune vordførar Bengt Martin Olsen lyder:

*Bygdelagsnemndi i Bergen, som er eit samarbeidsorgan for alle bondeungdomslag og bygdelag i Bergen, (9 lag i alt), har på årsmøtet den 28. april i år drøfta dei siste utspel vedkomande å få Knut Steens Kyrremonument plassert i Dreggen.*

*Framlegg om å flytte Snorremonumentet bort frå Dreggen for å gi plass til eit moderne stålmonument i mellomaldermiljøet ved*

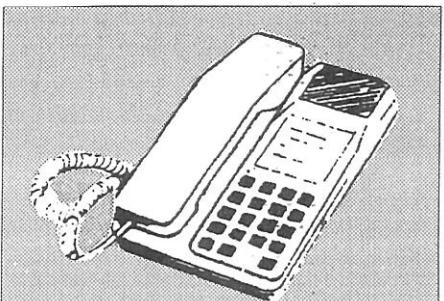
*Mariakyrkja, er bakgrunnen for at me vender oss til kommunale styremakter med ei sterk oppmoding om å seie NEI til slike planar.*

*Snorremonumentet er ei nasjonalgåve til Bergen by. Kommunen tok imot gåva og monumentet fekk plass i Dreggen. Ei flytting av monumentet vil kunne tolkast som eit brot på gamal lovnad og som ein vanværdnad mot den store islandske sogeskrivaren og hans land.*

*Det utkastet til «Kyrre-monument» som er vist i modell vil verke som eit framandelement i Dreggen.*

*Med helsing*

*Bygdelagsnemndi i Bergen*



### God nynorsk

*Ein ihuga målmann minner oss um at det er ei mistyding å tru at bokmålsfolk som gjeng yver til nynorsk helst vil ha ein blandingsnynorsk som ligg båkmålet nær. Dei ynskjer seg snarare eit retteleg godt og sermerkt nynorsk skriftmål, eit so klårt og tydeleg alternativ som råd er til det bokmålet dei segjer farvel til. Søkte dei det bokmålsnære, so trong dei ikkje skifta um til nynorsk.*

## Kyrre-monument og demokrati

Av Ludv. Jerdal

Dei fleste av oss tenker vel at det er dei folkevalde som styrer, i kommune, i fylke og i landet. Etter at den nye «Kyrre-debatten» dukka upp att er det nok sume som tenker at dette slett ikkje er tilfelle i Bergen. I spørsmålet um plass for eit Kyrremonument hev tri mann peika seg ut: Asbjørn E. Herteig, Anders Kvam og Arnljot Strømme Svendsen.

Folkevalde politikarar hev vurdert monument-tilbodet deira i Hovedutvalg for fritid, kultur og kirke, og sagt eit samråystes nei til at monumentet skal få plass i Dreggen.

Deretter heldt den «gavekomiteen» der desse tri er medlemer, nye møte, med politikarar og organisasjonar som hadde protestert. Og fortalte i nye utgreidinger at no var stoda endra. Dei fekk «kunstskynnar» til å koma med fråsegner um at Dreggen var rette staden, og dei fekk laga modellar som kom på utstilling. Men stoda var ikke endra, det synter seg i nye protestar som kom.

Anders Kvam vart kjend inhabil som saksfyrebuar. Og deretter rykte Asbjørn E. Herteig ut med ein sterk appell som i Bergensavisen hadde titelen «Skjær gjennom Olav Kyrre-saken!» og i Bergens Tidende den meir nøytrale «Olav Kyrre og Dreggen». Men i både artiklane gjekk det i klåre ordelag fram at det er Herteigs rådgjevarar - «kunstskjønnerne» - som vurderar med sakunna og i «et byarkitektonisk, kunstnerisk og historisk perspektiv». (Sjølv sagt då i motsetnad til politikarane som vantar desse perspektivi). Og so vågar Herteig seg til slutt fram med det eigentlege ynskjemålet sitt: Snorremonumentet må burt ifrå Dreggen. *Det skal verta «en høytidelig handling nettopp i Islands jubileumsår!»*

Efter dette ynskjemålet er so siste nytt at Arnljot Strømme Svendsen i ein kronikk i



Bergens Tidende fortel politikarane i Bergen kven Olav Kyrre var. Han fylgjer godt upp med den insinuasjonen mot politikarane som Herteig målar: Kravet um «kunstnerisk og historisk perspektiv». Eg skal ikkje kommentera meir. Men det må nemnast at konklusjonen på kronikken er den same som i Herteigs artikkel. Strømme Svendsen nemner Mariagildet og Mariakirken: Olav Kyrre må koma ridande på ein Steen-hest, frå ein fest i Mariagildet! Rett symbol på rett stad!

Ja, soleis skal det segjast, av dei som vil rehabilitera Knut Steen som fekk sitt Kyrre-utkast (ein mann på ei tremerr) vraka ved 900-årsjubileet for byen.

LUDV. JERDAL

## Severin Eskeland skreiv fyrste nynorske framandordboki

I nr. 4 hadde me eit uppset um den fyrste framandordboki på fullnorsk mål, som gjekk til dei som tinga «For Bygd og By». Sigurd Sandvik hev boki, *Framandordbok*, han hev bunde henne inn sjølv etter utklyppssidor i «For Bygd og By», der ho var kjellar. Sandvik tilar på um boki hev vore i vanleg handel. Ho er kalla *Tilleggsbok til For Bygd og By* og er prenta hjå Nikolai Olsen. Utgjevingsår er 1919. Framandordboki er på 75 sider; so er der ei formularbok på 36 sider, eit attpåheng med tittel *Fyrerit*, rettleidingar i å skrive ymse slag brev, søknader og dokument.

Severin Eskeland hev vore kalla ein målmeister. Med rette. Uttydingane hans til framordni er samantrengde, og, tykkjer eg, sers klårgjerande og råkande. Det trengst ei slik bok, og med datateknikken no er ho lettare og rimelegare å laga enn på Severin Eskelands tid. Eskelands bok er eit framifrå godt mynster, men eit og anna bør truleg litt tiljenkast språkleg, ei rad nye framord må koma med, og venteleg finst der framord frå 1919 som hev falle heilt or bruk og kan takast ut. Ei stor uppgåva for den som hev viljen og arbeidskrafti!

Jostein Krokvik

# Gjenta som sette Latvia på miljøkartet

Av Toralv Bergwitz

Viktorija er namnet, og ho berer det med rette, for ho ter seg som ei dronning. Men er likevel ei glad og godlynd ungdom som glieder seg i lag med venene sine i skule og i fritid. Sekstan år er ho, og 164 cm frå hæl til topp; vekti er 46 kg. Ho laut ljuga på alderen sin til attan for å få lov til å vera med på tevling i den fjorde internasjonale miljøkonferansen for ungdom, eller som det heiter på engelsk, -Young Europeans' Environmental Research - som vart halden i dagane 18. til 22. november 1993 i Dresden.

Viktorija vart vinnaren av fyrsteprisen i denne internasjonale tevlingi, der 74 serskilt utvalde ungdomar frå 28 land i Europa var med, millom deim two frå Noreg.

Viktorija bur i eit husvære i ein blokk med fire oppgangar. Det er fire høgdir i huset. I kvar høgd bur det tri huslydar, og til kvar huslyd er det two rom og kjøken - i alt 20-30 rutemeter for kvar huslyd.

Dette blokkhuset er eit av fem blokkhus i ein burtgøymt liten småhus-by ved kysten av det havet som dei her kallar «Den baltiske sjøen», eller på lettisk: «Baltijas jura».

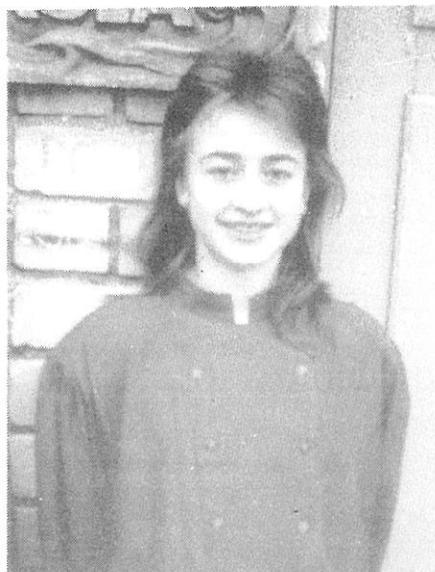
Landet som denne byen ligg i, er - som dei fleste av oss no veit - ein av dei aller yngste sjølvstendige statane på jordi, Latvia - det landet som svenskane enno kallar «Lettland». Det er Kurland som er det gamle namnet på dette landet, med den gamle hanseatbyen Riga til det sjølvsgade midpunktet.

## Pavilosta

Byen som Viktorija bur i heiter Pavilosta. «Osta» tyder hamn, so «Pavilosta» er soleis hamni åt «Pavil». «Pavil» er det lettiske namnet for «Paul». Paul var ein tysk storkar som var guvernør i Kurland då denne hamni vart grunnlagd av bror åt guvernøren. Denne brorern var baron, og namnet var Otto Friedrich von Lilienfeld. Det var denne Otto von Lilienfeld som den 22. mai 1879 gav hamni namnet «Paulshafen». Dette vart soleis på lettisk tungmål «Pavilosta».

Pavilosta er ein småby med eit folketal på femtanhundrad menneske.

Kysten utanfor er ei endelaus sandstrond med den kvitaste sand som nokon kann tenkja seg. Men - diverre - ureiningi hev au trengt seg inn mot denne



Viktorija

elles so tillokkande sandstrondi, um enn i ørliten mun. Etter granskingsrapporten åt Viktorija er det ingen føre for ureining av denne kyststripa. Analysane viser at vatnet vert stendigt reinare med åri, noko me visseleg kann takka arbeid frå miljøorganisasjonar for. Me veit at i Sverige hev dei tekje problemet med ureining på ålvor, og elles i londi ikking Det baltiske havet ser dei visseleg den store føren for dette avgrensa havstykkjet.

## Tevlingi

Det er ureiningi i Det baltiske havet Viktorija hev skrive ei avhandling um, og som ho hev vunne fyrsteprisen for, i tevling med 74 andre unge kvinner og menn frå 28 land i Europa.

Sume av teilarane arbeidde i gruppur på two og tri. Det var soleis 45 innkomne rapportar som var med. Two var frå Noreg - med kvar sin rapport, Silje Martens (19), 1430 Ås, og Berit Sund (21), 4025 Stavanger. Dei gjorde ikkje skam på fredelandet sitt.

Fyrsteprisen er eit Certifikat som gjev Viktorija tilgjengje til Den femte internasjonale villdyrkongferansen som skal haldast i Aletsch-regionen i Sveits i dagane 9. til 16. juli 1994. All kostnad med reise og opphold svarar Deutsche Bank AG for. Sertifikatet er underskrive av banksjefen Hilmar Koppen.

Den siste og avgjerande tevlingi gjekk fyre seg i Dresden i dagane 19., 20. og 21. november 1993. Men fyri det kom

so langt, laut *Viktorija Rosentale* gjennom fire tevlingar i sitt eige heimland fyrr ho slapp gjennom nålauga til Dresden. Fyrst i sin eigen heimby Pavilosta, deretter i Liepaja, so i Riga, og det var heller ikkje nok, ho laut òg til Vilnius i Litauen.

Som me skynar so gjekk Viktorija frå den eine sigeren til hin, slag i slag. Ingen nådde upp til hennar nivå i innsats for miljøet i heimstadumrådet, i måten å greida ut um temaet på, den skriftlege, og ikkje minst den munnlege framleggjungi av si eigi gransking.

Viktorija gav svar som fagdomarane bøygde seg i vyrdnad for.

## Jakt etter tjuvegods

Ei serskild hending stutt fyri tysklandsferdi, heime i hennar eigen landslut, fortel litt um kva slags tó det elles er i gjenta.

Underskrivne er for tidi tilsett lærar i engelsk og norsk på den einaste skulen som finst i Pavilosta. Viktorija er ein av engelskelevane. Ein bandspelar er i bruk i skuletimane. Ein dag vart denne bandspelaren standande att i det då tome klasseromet. Underskrivne var i eit anna rom nokre minuttar. Då eg skulde tilsjå, var bandspelaren sokk burte.

Etter fånyttes leiting vart det sendt melding til politiet. Ein politimann i trettiårsalderen tok seg av saki.

Dagen etter denne hendingi var Viktorija eit ærend i grannebyen Liepaja, femti kilometer frå Pavilosta. Medan Viktorija gjekk på gata i Liepaja, såg ho ein kar som kom berande på ein kassettspelar, makjen til den som engelsklæraren hennar hadde mista.

Ho strena beint burt til karen med kassettspelaren og spurde kvar han hadde fengje spelaren frå.

Å, kven er no du som spør um noko slikt, segjer mannen. Han tykkjест ikkje hava *noko* vondt samvit. Viktorija fortel so kven ho er, og legg til at kassettspelaren er heilt lik den spelaren som engelsklæraren hev mista. Eg er politimann, segjer mannen, og eg hev nyss henta denne spelaren hjå bror åt han som tok spelaren med seg frå klasseromet på skulen din.

## Huset der ho bur

Det er sentralvarming av husværi, men varmen vart ikkje påsett fyrr den 17.

Til s. 7

## Frå s. 6

november, dagen fyri nasjonaldagen deira. Det hadde då vore minusgrader i lufti i mange vikur, dei siste fjortan dagane minus ti-elleve grader.

Årsaki til at det ikkje kom varme på radiatoren, var at det bur mange huslydar her som ikkje hev noko å svara husleige med, med di dei ikkje hev arbeidsinnkome. Desse menneski hev heller ikkje råd til å koste på seg ein elektrisk varmeomn, og um dei hadde havt råd til å kaupe seg ein omn, so hadde dei ikkje havt noko å svara straumrekningi med. Dei tyr difor til gassen, som dei hev til kokting. Gassen er billegare enn straumen, dessutan slepp dei utloga med å kaupe varmeomnen. Dette fører med seg at veggir og himling i husværet er dekte med kondens. Tapetet flaknar av veggine på grunn av all væta som samlar seg etter brend hydrogen.

No - den 28. november - er truleg det meste av væta turka. Men enno er det ikkje komi vatn i springen.

Det er eit aksjeselskap som eig desse blokkhusi, men det er tillaup til demonstrasjon mot kommunen. Det vil segja mot kommunenesjefen, som tykkjест hava stor makt i byen. Ein dag såg underskrivne ein ung barnefar (far til two småvækjur) som hadde lagt seg ned på berre marki i kulden utanfor kommunehuset. Det såg ut til at mannen anten hadde uvita eller at han var daudrukken. Eg - og ei fylgjevinne - freista å få liv i mannen. Han glytte då på augneloket og svara at han ville verta liggjande der til det kom varme på radiatoren i huset der han bur.

Det gjekk endå two-tri vikur etter



Frå Pavilosta

## Rapporten eller avhandling i samandrag

*Prosjektittel: Baltic Sea. Pavilosta sea shore monitoring  
Vakthald langs kysten av Det baltiske havet ved Pavilosta*

Dette er ei granskning av den økologiske stoda i eit område - 5 kilometer langt og 500 meter breidt - langs kysten av Det baltiske havet. Med det fyremdlet for augo å finna ut um Pavilosta kunde verta eit høveleg helsekapande område og ein turiststad, hev Viktorija i ei årrekke leita etter ureinske som er vaska i land langs kysten, og serskilt ved elvenunningen av Saka. Sidan 1991 hev Viktorija organisert reingjering av kyststripa. Ho hev au granska atmosfærisk ureining, og ureining ved radioaktiv stråling. Viktorija hev granska verknaden av avfall frå nærliggjande industri, mælt pH-verdien i regnet i området, funne nitratkonsentrasjonen i munningen av Saka-elvi og sjekka radioaktiviteten med dosimeter. Analyseresultati vart sende Koordinasjonssenteret for granskingsprogram.

Resultatet viser at kysten av Pavilosta ikkje er i fære for større ureining frå nærliggjande industri. Ettersom kysten ligg langt undan ureining ved ting som rek i land, er kysten rein. Analysar gjennom ei årrekke viser jamvel at han vert reinare år for år. Jamne tiltak for å samle inn rekande ting langs kysten er sett i verk, endå um vanskane med å finna høveleg nyttiggjering av avfallet ikkje er løyste.

Det tykkjest ikkje vera tvil um at Pavilosta kann verta ein turiststad, og ikkje minst ein stad for helsekapande rekreasjon. Til no hev det tyske turistfirmaet «Baltic Tours» vist si interesse for området.

denne hendingi fyrr uppverming vart påsett.

Mannen vart ikkje liggjande. For vener av han fekk han ifrå å lata seg frjose i hel.

### Stor heimkome frå utlandet

Den 23. november kom Viktorija heim frå si fyrste utanlandsferd (Litauen vert ikkje rekna for utland her). Underskrivne var av foreldri tildela den store heideren å møte Viktorija på jarnvegsstasjonen i Liepaja i lag med biologilæraren og far hennar. Det

vil segja, det er ingen her som rekna det for ein heider å møte Viktorija etter triumfferdi hennar. Foreldri var derimot djupt takksame for at underskrivne stilte bilen til rådvelde for å hente den gjæve dotter deira heim seine kvelden i grannebyen. Og dei godtok på ingen måte at eg sa nei til å taka imot bensinkostnaden.

Ja, ja. Faren er privilert - tilsett korporal i det militære. Han tener ørlite meir enn t.d. ein lærar som tener upp til ikking 40 Lati i månaden.

Lati er den nye mynten i Latvia. Lati vart gjord til einaste gangbare mynt frå den 18. oktober 1993. Han tok yver etter rubelen, som då ikkje var gangbar lenger. (Det var elles Lati som som var mynten i Latvia fyrr Stalin tok landet i 1939, og førde inn rubelen).

Ein Lati er verd ikking femtan norske kronur. Med andre ord er 600 kronur i månaden vanleg lærarløn - med 30 undervisningstimar i vika.

Men so er bensinen billegare her i Latvia enn heime. Her kostar ein liter bensin 26 santimes (95 oktan), det vil segja kr. 3,90 for literen, berre halve prisen! Ein tur til Liepaja - femti kilometer x 2 - kostar soleis «berre» um lag 40 kronur. Det gjerer likevel eit djupt innhogg i budsjettet, for husleiga tek um lag halve hyra.

Viktorija er innlivd i sparsmed. Når

Til s. 8

Frå s. 7

ho kjem innum ein tur til underskrivne for å hente litt ekstra-kunnskap i engelsk, so slær ho alltid av alle lampur som det ikkje er strengt turvande å hava på. Sparast der det sparast kann.

Biologilaeren åt Viktorija - som deler æra for prisen - heiter Valentina Masko. Avisredaksjonane her i Latvia stend no i kø for å få intervju med Valentina um det storhendet som landet er

tildela gjennom denne prisen, som er mest å rekna for ein minifredspris. Ein talsmann for styremakti i Latvia, Tamara Strausa, hev sendt ei serskild takk til Valentina Masko for hennar usvikelege innsats i arbeidet med å hjelpe fram denne sers evnerike gjenta, Viktorija Rosentale.

## Ungdom på Færøyferd

På NMU-kontoret fortel dei at det vart so stor påstrøyming til Færøy-ferdi i sumar at dei laut setja lok ved 75 påmelde. Fleire vart for seint ute. Ferdi tek til i Bergen med *Smyril* 28/6, heimtur 5/7. Målungdomen hev makta å skipa til ein utruleg rimeleg tur - kr. 900 for ungdom under 26 år; kr. 1500 for dei som er eldre.

Alt medrekna!

## Målsamlingar frå Sunnmøre 1839-44

### 2. tekstugåva av Aasen-manuskript frå Ivar Aasen-selskapet

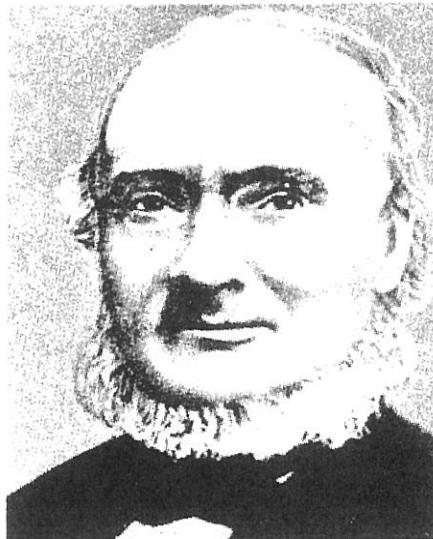
Ivar Aasen:

*Målsamlingar frå Sunnmøre*  
Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes og  
Terje Aarset  
Norsk Bokreidingslag 1994

Ivar Aasen-selskapet sende nyst ut det 2. bandet med Aasen-manuskript som tidlegare er uprenta, *Målsamlingar frå Sunnmøre*. Det hev vorte ei heller stor bok på kring 370 sider, tilbudd på same måten som det fyrste bandet i denne bokrekkja, *Sunnmørsgrammatikkane* i 1992.

I eit fyreord fortel redaktørane at det i Handskriftsamlingi ved Universitetet i Oslo framleis ligg mykje uprenta tilfang etter Ivar Aasen som fortener å verta gjort lett tilgjengeleg. Um Aasen nyttar uppskriftene i dei store verki sine, hev bakgrunnstilfanget beinveges og umveges tilleggupplysningar, millom anna um ordsprednadt, arbeidsmåtar og anna. Ordsamlingane frå Sunnmøre, heimemålet til Ivar Aasen, vart på mange måtar eit mynster for ordsamlingsarbeidet til Aasen andre stader i landet. Tanken no er å senda ut nye band frå andre landsluter i same fylgd som Aasen vitja dei. Arbeidet med dette bandet hev vore ei samvinna millom redaktørane, professorane Jarle Bondevik og Oddvar Nes, og fyrsteamanensis Terje Aarset.

Terje Aarset hev utarbeidd ei innleitung som det vil svara seg å lesa väl av den som på nokon måte vil gjera seg bruk av boki. I innleitungi er mange umframme opplysningar, nyttelege dei fleste, og mykje forvitnelege. Som til dømes at Aasen sat i Sogndal då han i mars 1843 streva med ei spesialordbok på kring 9000 ord for dialektane på Sunnmøre og i Nordfjord og Sunnfjord. Til *Målsamlingar* er uppsett eit ordregister, nok ikkje fulldekjkjande sidan her er utelate ord som er med i alfabetiske



bolkar inne i boki. Til uppslagsformer er brukta målføreformene, med visse tillempingar.

#### Spreidde glimt

Å freista gå på nögje gjennom ei bok som dette, vilde vel vera å strekkja tid og plass for langt her i Vestmannen. Eit par glyttar tek me med.

Ordet *maralm* er med under «Græs». Ordet finst den dag i dag, men eg hev berre hørt det med tydeleg *h*-*marhalm* eller oftare *martaum* (sjøgras). Halvemål stod nok sterke den gongen, og i ordboki hev Aasen den fullskrivne formi. Millom fuglar finn me *kjøtmøis*, som eg aldri hev hørt på Sunnmøre i våre dagar; berre *kjøtmeis*. For årstidi finn eg berre ordet *vinter*, men derimot *vetrung*, framleis i bruk, um vettersgamal hest. I ordboki si hev Aasen med *vetter attå vinter*, rett nok ikkje med tilvising til Sunnmøre. Ord som *hit* og *pøk* er vel sjeldan nyttar, men knapt heilt gløymde i dag; *hit* var ein noko stor og *pøk* ein noko mindre skinnsekk til å bera korn i.

#### Kritikk av Strøm

Ei bok som dette vender seg sjølv sagt serleg til folk med ans for målføre og målsoga. Dessutan skulde boki ha eit serbod til sunnmøringar, men vidare sett til folk i heile landet, for målsamlingane frå Sunnmøre vart, veit me, med i det store landsfemnande nasjonalverket *Norsk Ordbog*. Det er stundom slående å sjå kor stødt og fast målet hev halde seg. Det er trass i alt 150 år eller meir sidan Aasen gjorde uppskriftene sine. Og ei mengd ord, som dyre-, fugle- og fiskenamn, var dei same endå tidlegare, for nærmere 250 år sidan, då Hans Strøm (1726-97) skreiv dei upp. Aasen rosar Strøms verk. Men i sumt kritiserer han Strøm, soleis at Strøm nokre gonger la skrivemåtar får nær yverklassemalet, det vil segja dansk, og at han ikkje let skriftformene sine meir fylgia målet på *søre* Sunnmøre, som m.a. heldt på d etter gamalnorsk stungen d.

So fær me venta på neste band frå Ivar Aasen-selskapet, som kanskje er ventande alt i år.

Jostein Krokvik

#### Ivar Aasen-sambandet

Laget legg ei hovudvekt på måldyrking og målrøkt. Vil ha jamstelt høgnorsk og i-mål.

Ope for beinveges medlemskap  
Årspengar kr. 50,-.

Innmelding til kassastyraren:  
Ivar Aasen-sambandet v/Torolv Hustad  
Elevenesvegen 10 C  
5050 Nesttun  
Postgiro 0814 20 27 209

# Det katalanske målet

Av Sverre Wetteland

Dei av oss som fylgde opningi av dei olympiske summarleikane i Barcelona sumaren 1992, vil nok minnast at kong Juan Carlos av Spania helsa åhøyrarane på katalansk. Det kan difor, i desse OL-tidene, vera på sin plass å verta betre kjent med dette målet. I denne samanhengen kan eg dessmeir nemna at OL-presidenten, Juan Antonio Samaranch, (skal uttalast «samarang») sjølv er katalanar.

Katalansk er med i den romanske språkfamilien saman med fransk, spansk (dvs. kastiljansk eller riksspansk, som er avleidd av ordet «castillo» som tyder slott, dvs. målet ved hoffet), portugisisk, italiensk, rumensk, rheto-romansk og andre. Katalansk er morsmålet til um lag 7 millionar menneske; geografisk finn me desse i Katalonia med Barcelona og Gerona som høvelege midstader for målet, rundt byen og i provinsen Valencia, langs ei stripe av det gamle kongedømet Aragón og dei Baleariske øyane - Mallorca, Menorca og Ibiza. Utanum sjølve Spania vert der ved sida av fransk tala katalansk i den franske provinsen Rousillon, i byen Alguer (Alghero), på Sardinia, og det er dessutan det offisielle målet i ministaten Andorra. Ein skal åtgå at der er fleire som talar katalansk enn som talar norsk, islandsk og færøysk til saman.

Det katalanske målet er ikkje einskapleg, men det ligg fyre i fleire avbrigde. Dei viktigaste er vestkatalansk og austkatalansk, og so det avbrigdet som vert tala på Mallorca - mallorkinsk. Når det gjeld avbrigdet kring og i Valencia, so gjeng det nett no fyre seg eit kvast ordskifte um dette målet skal reknast for katalansk, eller um det er eit eige mål. Skriftmålet byggjer på austkatalansk, og i Barcelona kjem der ut ei katalansk avis som heiter *Avui*, det tyder «i dag».

## Soge

Katalansk hev ei like lang soge som andre romanske språk. Reint lingvistisk stend det nærare oksitansk og provençalsk i Sud-Frankrike enn det gjer til kastiljansk, men alt i millomalderen skilde det seg ut frå provençalsk som eit eige mål. Den mest namngjetne litteraten frå millomalderen er polyhistoren, misjonären og mystikaren Ramon Llull (1232-1316). Han hev skrive den eldste romanen, «Libre de Evast e de Aloma e de Blanpuerna son fill», og det eldste filosofiske verket, «Libre de contemplació de Deu», «Boki um

åskodingi åt Gud», som er gjevi ut på moderne romansk - som *ikkje* er klassisk latin. Elles må nemnast lyrikaren Jaume Roig, (um lag 1400-1478). Ein av dei fåe riddarromanane som enno finst, er «Tirant lo Blanch» av Joanot de Martorell (um lag 1420-1470).

Men etter millomalderen sette forfallet inn, og katalansk vart trengt undan for kastiljansk. Ved nasjonalromantikken i fyrste helvti av 1800-talet fekk katalansk ein renessanse (renaixanca). Ei av eldsjelene her var Victor Balaguer (1824-1901). Den fremste skalden var likevel Jacint Verdaguer (1845-1902). Seinare i 1890-åri var den Ibsen-inspirerte dramatikaren Ignaci Iglesias (1871-1928). Verd å nemna er psevdonymet Victor Català. Frå same bolken må Roussilon-skalden Josep Sebasitjà Pons (1886-1962) òg nemnast. På Mallorca, altso innan mallorkinsk, finn me Miguel Costa i Llobera (1854-1922), og Joan Alcovar (1854-1926).

Etter at kong Alfons XIII forlet Spania og busette seg i Italia (men utan å abdisera), vart republikken innførd frå 1931. Katalonia, saman med dei Baleariske øyane, fekk eit slag indre sjølvstyre, og folkeforsamlingi deira vart kalla la Genereralitat. Katalansk vart no offisielt riksmål. Men etter at borgarkrigen lykta i januar 1939, miiste Katalonia det indre sjølvstyret (saman med dei andre regionane som hadde indre sjølvstyre). La Generalitat vart nedlagt, og ein militærguvernør skulle no standa for stjorni i kvar region. All offentleg bruk, og dessutan skulebruk, av minoritetsmåli, blant deim katalansk, vart forbode. Berre riksspansk, altso kastiljansk, var tillate. Katalansk, saman med m.a. galegisk (sjá Vestmannen nr. 5, 1993, s. 9) vart katalogisert som målføre, og eit målføre kunne då ikkje vera riksmål for ein stat. Målføre eller ikkje, fråstanden millom riksspansk og katalansk er um lag som millom høgnorsk og islandsk eller færøysk hjå oss; ein som berre hev riksspansk til morsmål, vil nok ikkje skjøna katalansk i serleg mon. Difor må det reknast for eit eige mål.

Då borgarkrigen lykta i januar 1939, tok general Francisco Franco makti og førde inn hardstyre. Jamvel um han sjølv var frå Galicia og hadde galegisk morsmål, so skulde berre kastiljansk vera det einaste lovlege målet. Fram til 1953 var Spania so

å segja eit lukka land. Men dette året fekk amerikanarane militærbasar der, og same året kom det i stand ei semje (konkordat) millom Vatikanet og Spania. Samstundes byrja masseturismen å setja inn. I 1955 vart Spania med i SN, og nokre av dei verste dragi ved hardstyret kvarv. I desse åri vart forbodet mot offentleg bruk av m.a. katalansk lempa på, og det byrja å koma ut lærebøker på dette målet.

I 1975 døydde Franco, og like etter vart demokratiet etterinnført utan serlege vanskar. I 1977 vart prentefridomen innførd, og i 1978 fekk landet ei ny grunnlov som tryggjar det regionale sjølvstyret. La Generalitat fekk attende makti.

## Målstoda no

Katalansk er no jamstelt med kastiljansk, og der er både presse, bøker og jamvel radio- og fjerrsjåprogram på katalansk. Målet hev høg prestisje, og det hev no ei bløming som Noregs Mållag berre kan misunna dei. Det syrgelege er likevel at det målet som stend katalansk næraast, oksitansk/provençalsk i Sud-Frankrike, ser ut til å vera døyande. Dei noverande mest kjende skribentane er romanfattaren Esther Tusquets (f. 1936), den mallorkinske lyrikaren Blai Bonet (f. 1926) og den valencianske lyrikaren Vicent Andrés Estellés (f. 1923). Nemnast må òg essayisten Joan Fuster (f. 1922).

## Ei målprøve

Korleis ser dette målet ut? Her er ei prøve (standard-katalansk):

*Una vegada era un nen molt petit, que va marzar de casa seva sense dir res a seva mama. La seva mama el buscava i el crivada: «Nen meu, on ets? Nen meu, on ets?» I ell ho sentia, pero no deia res. Fins que va fer-se de nit, i aleshores el nen va tenir por; i com que no sabia tornar a casa seva, es va posar a plorar: «Jo vull anar a casa! Jo vull anar amb la mama! Tinc por!» Sort que la seva mama (com que se l'estimava molt i no parava de buscar-lo) el va sentir i va córrer cap allà on sentia el nen, i va trobar. I el nen li va dir que no ho faria més, d'anar-se'n de casa sense saber-lo la mama.*

Umsetjing: *Det var ein gong ein liten gut som gjekk heimanfrå utan å segja ifrå*

Til. s. 10

# Det er berre ei målrørsbla

Av Lars Bjarne Marøy

(Litt nedstytta.)

I seinare tid hev det vorte snakka um å skapa eit sams målpolitisk forum på høgnorskvengen. Det hev kome fleire unge medlemer i styri i Ivar Aasen-sambandet og Vestlandske Mållag. I boki «Vestmannalaget 110 år» er det skrive utførleg um den målpolitiske soga som er knytt til Vestmannalaget. Det er òg skrive ein heil del um dei two nemnde samskipnadene. Soga um Ivar Aasen-sambandet og Vestlandske Mållag er merkt av at ho er nær knytt til den tidi då ho vart skrivi. Forfattarane reknar med at lesarane hev ei rad attåtupplysningar som me unge høgnorskfolk i dag vantar.

Formannsvalet i Noregs Mållag i 1956 hev vorte sett på som eit vasskilje i nyare norsk målreisingssoga. Det er no smånsktalsmennene byrja vinna noko fram i samskipnaden. Etter landsmøtet var det slutt på at mållaget gjekk hardt ut mot den statlege målpolitikken. Det vilde likevel vera å gå for langt å hevda at høgnorskfolket vart ståande utan innverknad i samskipnaden. Mange høgnorskener hadde von um at det skulde koma eit målpolitisk umslag, og mange vona at leidingi i mållaget skulde snu um frå samnorsklinia og venda attende til den radikale målreisingstanken. Det høgnorske målsynet stod langt sterkare på den tidi enn me unge kann tenkja oss. Serleg sterkt stod høgnorskynet i kjernestroki på Vestlandet.

Målflokkene på høgnorskvengen var naturleg nok utolsam etter å vinna statleg og

formell godkjenning for jamstellingstanken (i-mål / a-mål) og for høgnorskynet i det heila. Etter at Vestmannalaget hadde gjenge ut or Noregs Mållag (1962), byrja det å veka fram ein tanke um ein ny alternativ samskipnad som kunde arbeida for dei synsmåtane som det ikkje var råd å vinna fram med i Noregs Mållag nett då. Ivar Aasen-sambandet vart skipa i 1965 og var ei landssamanslutning med tyngdepunkt på Vestlandet.

Etter kvart byrja det å ytra seg smånsktendensar i Vestlandske Mållag. Det vert ein langvarande konfrontasjon millom nokre av lokallagi og styret i Vestlandske Mållag. Til slutt oppdagar leidingi i Vestlandske Mållag at det vert drive fraksjonsverksemde mot leidingi. Striden millom Vestlandske Mållag og sentralleidingsi i Noregs Mållag toppar seg upp samstundes med den indre striden i Vestlandske Mållag. Striden i Noregs Mållag let me ligga her. Striden i Vestlandske derimot kulminerar på eit årsmøte der smånsktfolket hev mobilisera tilhengjarar for fullt. *Like fullt taper dei i freistnaden på å taka kontroll over Vestlandske Mållag*, og dei forlet årsmøtet. Utbrytarane skipar den nye fylkessamskipnaden *Hordaland Mållag* (1970), og ein stor part av lokallagi i Vestlandske Mållag melder seg ut av laget og inn i Hordaland Mållag.

Eit avgjerande spørsmål i denne samanhengen er: Kvifor bryt lokallagi ut av Vestlandske Mållag når dei ikkje studde upp um utbrytarane på årsmøtet i laget? Eit anna sentralt spørsmål er: Kvifor vart ikkje den målpolitiske usemjá i Vestlandske Mållag større enn ho var lenge tidlegare?

## Rollar og sosiale system

Det kann vera ulike tilnærningsmåtar til spørsmåli som er reiste. Min hypotese er at lokallagi gjeng ut av Vestlandske Mållag fordi dei sosiale systemi i kjernestroki for det meste vert underlagt den nye rettskrivingi ved tvang. Det er lett å tenkja seg at høgnorskfolk som vert pressa til å nyttja den nye rettskrivingi fordi dei er del i eit system, byrjar å missa trui på høgnorsken. Me må hugsa at smånsktalsmenn agitera hardt for at det var ei ny og banebrytande rettskriving som vart innført i 1938. Med sosiale system tenker eg meg rollesystem.

Rolleinhavarane hev visse rettar og plikter, og det er ei klår arbeids- og autoritets-deling millom dei som hev rollone (kven som skal gjera kva, kven som hev rett til å fastsetja kva og for kven): Slike system

kann ein finna i avisor, bokforlag, kyrkja, skulestellet, kringkastingi, lagslivet og liknande.

Dei sosiale systemi er dei fremste normleverandørane for den målpolitiske åtferdi. I dei sosiale systemi finn me menneske som gjer krav på å fylla nasjonsberande og kulturberande uppgåvor. Dei som hev underordna postar i eit sosialt system, eller som berre er tilskodarar til den målpolitiske åtferdi innanfor systemet, vil naturleg nok reagera på det dei observerer. Men i dei fleste tilfelle hev dei sosiale systemi fastlagde reglar for slikt som målbruk. Det fører til at den målpolitiske åtferdi innanfor eit sosialt system vert nokso einskapt. Innanfor kyrkja var Indrebøbibelen langt på veg mynsterdanande til den nye bibelen kom i 1978. Medan det høgnorsknære målet stod sterkt i kyrkja, var det vel godt som umvendt i skulen. I skulen tok det ikkje stort meir enn eit år å innføre den nye rettskrivingi. Alf Hellevik fortel i eit intervju i Bergens Tidende 23. august 1993 at den første utgåva av nynorskordlista (samnorskvarianten) kom i 1938; Einar Breidsvoll og Knut Liestøl var andsvarlege for den utgåva. Det kunde soleis koma ut ulike målpolitiske signal frå dei sosiale systemi.

Den språksosialiseringi som ber til i skulen, er med på å leggja grunnvollen for målbruken i dei andre sosiale systemi. I lengdi er det vanskeleg å halda att eit rettskrivingsbrigde som vert gjennomført i skulen, fordi den rettskrivingi som vert innlært vil fylgja elevane gjennom den mest avgjerande språklærerstidi i livet. Skulen er den klåraste normgevaren i samfunnet, og han er nøydd til å vera det. Det som det like fullt er grunn til å understreka, det er at det er rom for valfridom og romslege umsyn. I 50-åri kunde høgnorskflokkene sjå høve for deira målform til å vinna uppreising. I Bergen heldt store avisar som Bergens Tidende og Dagen fast på høgnorsken. Det var like fullt kamp um dei sosiale systemi. Smånsktihengjarane var nådelause i mange tilfelle. Dei gav knapt noko slag konsesjonar til høgnorsk i dei sosiale systemi som dei fekk kontroll med. Smånsktalsmenn førde den same framgangsmåten ut i mållagi, og uppgjerdi i Vestlandske Mållag er ein del av den soga som er knytt til den smånske einsrettingspolitikken.

**Smånskideologi og radikalt bokmål**  
Smånskideologien kann førast attende til

Til s. 11

Frå s. 9

til mori si. Mori leita etter honom og ropa: «Guten min, kvar er du? Guten min, kvar er du?» Og han høyrde ho, men han gav ikkje ljod frå seg. Til sist tok det til å myrkna, og då vart guten redd (eig. «då fekk han otte»), og då han ikkje visste korleis han skulle finna vegen heim att, sette han i å gråta: «Eg vil heim! Eg vil heim til mamma. Eg er redd!» Som vel var høyrde mori honom (då ho var mykje glad i honom og ikkje heldt upp å leita etter honom), og ho sprang dit ho høyrde guten, og ho fann honom. Og guten sa til mor si at han aldri skulle gjera det meir, det å ganga heimanfrå utan at mori visste det.

Den som vil læra seg meir katalansk, kan til ei byjing skaffa seg gjennom bokhandlaren Alan Yates: *Teach yourself Catalan (University of Sheffield)*.

Sverre Wetteland

Frå s. 10

rettskrivingsbrigdet i 1917. Skrivebrigdet då gav støyten til at det sokalla radikale bokmålet vann fram i delar av landet. Dei ulike målflokkane tolka framgang for det radikale bokmålet ulikt. Smånsktihengjarane heldt det for eit teikn på at det høgnorske målet var uhøveleg for dei som valde radikalt riksål. Høgnorsktihengjarane heldt derimot framvokster for radikale bokmålsformer for ei ufullstendig løysing. Høgnorskfolk rekna attendegangen for dei radikale bokmålsformene for ein reaksjon frå dei som hadde valt desse formene. Smånsktihengjarane trudde at ei ny målumbot vilde føra til varig framgang for dei radikale bokmålsformene.

Etter kvart som smånsktalsmenn byrja vinna fram i målrørla, vann dei tilsvarende kontroll med dei ymse sosiale systemi. Dei meinte at målrørla laut syna seg måtehaldi, og ho måtte freista å vinna nye tilhengjarar gjennom å gjera nynorsken mest mogeleg lik ei radikal utgåva av norskdsken.

#### Folkeflyttingi

Tidi frå um lag 1950 og fram til um lag 1970 er prega av ei umfattande folkeflytting frå bygdene til byane. Høgnorskfolk og smånskfolk er samstemde um at folkeflyttingi var i ferd med å tunna ut grunnlaget for nynorsken. Eit sentralt argument frå styret i det nye fylkesmållaget, Hordaland Mållag, var at no var det ikkje tid til å kjempa for å jamstella høgnorsken og i-endigane. No var det ikkje snakk um å berge i-målet, det var snakk um å berge nynorsken i det heila. Det ser ut til å vera eit argument som hev råka mange av dei lokallagi som studde upp um leidning i Vestlandske Mållag, men som seinare meldte seg inn i Hordaland Mållag. Det er no likevel ein tankekross at den store flyten frå bygdene tok slutt so å segja på same tid, og då utan at mållaget kann ha gjort noko, korkje til eller frå. Det far ikkje hjelpe um levande bygdesamfunn vart eit faneord. Det var heilt andre krefter som gav nedgang i utflyttingi frå bygdene.

Dersom ein meiner at det var livsavgjerande for målrørla å halda uppe levande bygdesamfunn, kann me vanskeleg sjå at kampen for å jamstella i-målet kunde meinka målarbeidet. Jamstellingskravet kunde tvert imot vera med å halda liv i bygdesamfunni på lik lina med anna målarbeid, kanskje betre. I alle høve trur eg me lyt innsjå at målrørla ikkje vilde tena på å leggja ned kravet um jamstelt i-mål.

Når sume målfolk like fullt må ha kjent det slik, og når mange lag melde seg ut or Vestlandske Mållag, so hev det bakgrunn i den sterke smånskagitasjonen og i at høgnorskrsrla var i ferd med å tapa, eller hadde tapt, kontrollen med ei rad sosiale system som kunde ha legitimera

høgnorsksynet. Dessutan hadde ikkje høgnorsstridsmennene vunne fram andsynes styremaktene, fordi mållagsleidningi hadde bøygð seg for det nye statlege yvergrepet som rettskrivingi av 1959 må kallast. Sume som hadde trudd på høgnorsksynet, gav opp under parolen «me må fylgja ungdomen».

#### Skuldingar

Det kom opp skuldingar um at styret i Vestlandske Mållag var for autoritært. Styret vart skulda for å vilja gjera laget til eit lag for sermeiningar, heller enn å nyta samskipnaden til ein reidskap i den



målpolitiske striden. Det er rett at høgnorsktalsmennene var upptekne av at det skulde vera jamstelling millom i-mål og a-mål og meir slikt, men det vilde vera å gå for langt å segja at dei berre var interesserte i rettskrivingsspursmål. Det vart heller ikkje gjort noko som kann tyda på at Vestlandske Mållag hindra målpolitiske tildriv frå lokallag.

Mange av dei lokallagi som meldte seg ut or Vestlandske Mållag, må ha hatt tillit til Vestlandske Mållag. Me veit ikkje um at det var noko større strid i Vestlandske Mållag fyrr etter 1965. Det tyder på at høgnorsktihengjarane må ha arbeidd med ein sterk indre disiplin og med yvertydande styrke. Me kann ikkje sjå burt ifrå at den nye rettskrivingi i 1959 kann ha vore til hjelp for høgnorskfolket. Slik den rettskrivingi var, stod ho fram som eit nidingsverk mot største luten av alt norsk mål. Det er nokso utruleg å høyra at målfolk frå umråde med a-infinitiv og upplegg til i-former jamt får høyra at nynorsknormalen er so talmålsnær når skulenynorsk hev e-infinitiv og a-former! Når rettskrivingsspursmålet kom upp, var det helst i dilettantisk form. Sume medlemer vilde ikkje ha høgnorskrettskrivingi i årsmeldingane!

Det hev vorte tenkt i nyare tid at endå um det høgnorske/høgnorskvenlege styret ikkje hindra målpolitiske utspel, so fremja

det deim ikkje. Det let seg ikkje segja noko bastant. Heilt klårt er det at Vestmannalaget stod fremst millom dei som vilde verna bygdetradisjonar. Medlemene i Vestmannalaget var også leidande innanfor Vestlandske Mållag. Ein leidande målmann for høgnorskvengen var Halldor O. Opdal. Med folkelivsgranskingsverket «Makter og menneske» som hev kome i nærmere 20 band, hev han gjort eit storverk både for nynorsken/høgnorsken og til å verna gamal bygdetradisjon. Han hev også skapt grunnlaget for ei rikshistorisk interessa for alle deim som les bøkene hans. Felespeltradisjonen hev lange røter i Vestmannalaget. Vestmannalaget hev dessutan greidd å halda uppe eit levande minne um ei rad nynorske forfattarar og um ei rad nynorske salmediktarar og songdiktarar som andre lag knapt hev ansa på. Det må leggjast til at laget kunde vore hagare til å halda uppe eit levande medvit andsynes nynorsk samtidslitteratur som ligg utanfor den høgnorsknære måltradisjonen. Blæst um samtidsforfattarar for innhaldet i bøkene deira, kunde kanskje ha påverka rettskrivingssynet til forfattarane

Ingen kann hevda at Vestlandske Mållag ikkje arbeidde godt med aktivitetar knytte til tradisjonelt bygdeliv, men til vanleg vert målarbeidet gjerne knytt noko vidare - til ålm̄ent politisk liv, til meir riksfermante institusjonar, til endringane i næringslivet og dei sterke internasjonale endringskrefte som er bundne til internasjonal forsking og utvikling av teknologi. Dessutan hev målarbeidet vorte meir knytt til studentmiljøet. Høgnorskrsrla vart stående som observatørar til den utviklingi. På 50-talet hadde målmenn som vart buande i byane gjenge med i mållags- og norskdomsaktivitetar, av di dei heldt dette for ein måte å uttrykkja identiteten sin på. I 70-åri var det vel meir av di folk vilde vinna godkjenning for retten til å vera seg sjølv.

#### Venta endring til det betre

På 60-talet og 70-talet kom det sterke talsmenn for ei radikal norskdsken normering. Dei var knytte til Språkleg Samling. Rørla kann knytast til at det hadde vorte lite forska kring dei austlandske, trøndiske og nordlandske målføri. Det vil segja at det var lite med forsking som slo fast at desse målføri høyrde til innanfor høgnorskssystemet. Dei som forska på desse målføri hadde stort sett vore knytte til den norskdske skulerettingi. Det var dei som hadde klekt ut samnorskideologien. Det hjelpte ikkje at dugande forskarar som Ivar Aasen, Sigurd Kolsrud, Ingeborg Hoff, Olai Skulerud o.a. hadde gjort mykje til å granska dei austlandske målføri. Dei vart yverrende eller tilmåta etter rådande fordomar. Det nye med dei som forska på målføri no, var at

Til. s. 12

Frå s. 11

dei byrja å nytta ei radikal bokmålsform - sume av deim gjorde det i alle fall. Den radikale norskdansken var ei normering til det norskanske måldaningsidealalet som studde seg på sume utvalde dialektformer, og som vraka dei sernorske målformene som fanst i nynorsken.

Det viktige for oss er at dei radikale målbrukarane som hadde Språkleg Samling til hovudverkty, her må ha fylt normfunksjonar som hev påverka haldningane til målmenn. Nokon avgjerande påverknad er det ikkje visst at dei hadde, men dei var eit uttrykk for noko ålement, noko nytt og noko riksfeimande. Når mange mållag melde seg ut or Vestlandske Mållag, var det truleg meir fordi dei trudde at det vilde koma ei endring til det betre, enn fordi dei ikkje var nøgde med arbeidet til styret i Vestlandske Mållag.

Det interessante ved den målpolitiske utviklinga i 70-åri, var at den nasjonale og kulturelle identiteten til folk flest kom i opposisjon til det norskanske daningsidealalet. Det hadde nok vore utbreidd misnøgje med det norskanske daningsidealalet tidlegare, men det var først no at mange tapte respekten for det og byrja nytta dialekt eller ei radikal norskansk norm med innslag frå den høgnorske folkemålsgrunnen i offisielle samanhengar.

Eit moment som kann verka søkt, er den sterke vekti som vart lagd på ungdomen. Ungdomen skulde frigjera seg frå feili, vanskane og fordomane som dei vaksne var uppvaksne med. Ungdomen skulde skapa eit nytt og betre samfunn. Dei økonomiske

nedgangstidene som byrja ovra seg på 70-talet, gjorde framtidsoptimismen lågare, men tidleg på 70-talet såg mange enno heller ljost på framidi. Trui på ungdomen kann ha gjort det lettare å vinna fram med den smånorske einsrettingspolitikken. Me skal heller ikkje gløyma at *samnorskrorrla* hadde evna å organisera seg og arbeidde andsvarsfullt og ikkje minst svært idealistisk. Samnorskrorrla hadde hovudsete i den mest folkerike landsluten, og ho gav inntrykk av å representera eit ålement og vidfemnande daningsideal.

#### Grunnlaget for samnorskrorrla

At samnorskrorrla arbeidde so bra, tener sjølvsgaet rørsla til ros. So langt som rørsla fremja det levande talemålet gjennom dei breide dialektane, gjorde ho også ein gagnleg innsats. Men samnorskrosaki hev aldri havt til hovudmål å fremja dei norske dialektane i seg sjølv, og endå mindre hev rørsla sett det som noko mål å fremja dialektane innanfor ei høgnorsk råma. Samnorskrorrla hev teke utgangspunkt i dei to målformene og dei to underliggende daningsideali, og sagt som so at her hev me to variantar av norsk språk som ikkje samsvarar godt nok med det norske folkemålet. Me må freista å få målformene til å vera likare kvarandre samstundes som dei vert likare det norske folkemålet. Hev dei sagt. Det er mange utgåvor av det norske folkemålet, men samnorsktilhengjarane hev valt å fylgia folkemålet berre i dei tilfelli der folkemålet fører målformene saman. Då vert det store dialektumråde som ikkje vert

representera gjennom det smånorske måldaningsidealalet. Me høgnorskfolk hev meint at det bør vera valfridom millom slike formavbrigde som e-infinitiv og a-infinitiv og i-mål og a-mål. Med valfridom millom slike kjensluge former tryggjar ein at fleire dialektumråde vert representera, og dei som er uvisse, kann velja og prøva seg fram.

Det er grunn til å slå fast at dialektlinja er eit produkt av at smänorskpolitikken gjekk fallitt. Men me skal ikkje gløyma at dei som skipa Hordaland Mållag langt ifrå var smänorsktilhengjarar. Det er grunn til å understreka at det var *eit spursmål um lojalitet mot ulike institusjonar og ulike former for sosiale system som førde til konflikt*. Utbrytarane var oppføstra med den målformi som høgnorskmenne kritisera på det sterke. Det vart ein kulturkollisjon millom nokre av dei unge medlemene og nokre av dei eldre. Det førde sist på til at alle laut velja sida. Det var no like fullt mange som heldt fram med å stydja Vestlandske Mållag med gåvor etter at dei hadde meldt seg ut.

#### Ikkje grunnlag for kløyving?

Konklusjonen min lyt verta at det ikkje var noko retteleg grunnlag for at målrørsla skulde kløyva seg i two. Samnorskpolitikken var den ytre årsaki som kløyvde lojalitetsbandi millom målfolket, men det var smänorsktilhengjarane som sådde frøet til brot. Samnorsktalesmennene hev heile tidi havt til fyresetnad at det fanst uppslutnad um den smånorske einsrettingspolitikken, for hadde høgnorskrorrla vunne like stor tilslutnad som riksmålsrørsla, so vilde samnorskrosaki, som den reaksjonære saki ho er i dag, stade i føre for å smuldra vakk. Difor er det um å gjera for dei å spela alle høgnorske tankar ut mot den sigeren for dialektane som målrørsla hev kjempa fram.

I dag er det likt til at målrørsla er i ferd med å koma på offensiven att. Det er ikkje grunnlag for strid millom høgnorsk og smånorsk, so framt høgnorskvengen fær innfridd minimale konsesjonar, som *m.a.* formene *hev* og *millom*, og elles fær *jamstellingsrett* for det som er *tillatte tradisjonelle sideformer i dag*. Då er mykje av framgangsgrunnlaget for den radikalnorske målrørsla tryggja. Heile målrørsla kann samarbeida, og stridast med riksmålsrørsla so langt det trengst, utan å skjegla til nokon samnorskpolitikk.

Kravet um å avvikla samnorskpolitikken må vera eit krav som alle medvitne målfolk må slutta upp um. Det vil vera å setja dialektane i høgsetet og slå attende det norskanske målidealalet som stend yver og kuar alle norske dialektar.

målalog makt

- \* Mål og Makt er tidsskriftet til Studentmållaget i Oslo
- \* Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- \* Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1994
- \* Mål og Makt nr. 4/1993 har kome. Der finn du:

**Det Norske Samlaget og norsk språkhistorie** av Kjell Venås  
**Sigmund Skard: Amerikanist på nynorsk** av Øyvind Gulliksen  
Bokmelding  
Heidrun

- 
- Send meg M&M nr. 1/92 **Bymål. Norsk kulturpolitikk**, 25
  - Send meg M&M nr. 2/92 **Talemål**, 25,-
  - Send meg M&M nr. 3/92 **Språk på Nordkalotten**, 25,- kr
  - Send meg M&M nr. 4/92 **Nynorsk vøling eller nynorsk bøling?**, 25,- kr
  - Send meg M&M nr. 1-2/93 **Ei nynorsk framtid for Europa?**, 40,-
  - Send meg M&M nr. 3/93 **Reform 94, Aasen om nordisk**, 25,- kr
  - Eg tingar M&M i 1994 for 90,- kr. og får 4/93 på kjøpet.

NAMN: \_\_\_\_\_

ADRESSE: \_\_\_\_\_

POSTNR: \_\_\_\_\_

STAD: \_\_\_\_\_

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt 22, 0165 Oslo

# Seint um Martin Schongauer

Av Arne Horge

Hartmut Krohm og Jan Nicolaisen:  
*MARTIN SCONGAUER - DRUCK-GRAPHIK*  
Gbr. Mann Verlag, Berlin 1991

Eg hev ei beingrind av årstal attyver i soga. Tyrkarane tok Konstantinopel i 1453. Fem hundradår seinare døyde Stalin. I 1492 fall Granada og den blømmande arabisk-jødiske kulturen der gjekk til grunne. Året før hadde den tyske bilætkunstnaren Martin Schongauer, osfr.

Eg kom i hug Martin Schongauer i 1991, at det var fem hundradår sidan han gjekk burt, men først i fjor kom eg under med at det vart gjeve ut ei bok um honom i Berlin det året. Tvo år tok det, og likevel er kanhende ikkje det so lang tidi, fyrr kunde nytt bruke hundradår på å fljote upp til Norderlandi frå Millom-Europa.

Boki hev 215 sider og der er på lag 90 bilæte og av dei er 60 listeførde koparstikk av Martin Schongauer med skikkeleg umtale av kvart bilæte. Nokre få av dei hine bilæti er av kunstnarar som hadde noko å gjeva Schongauer, t.d. nederlendaren Rogier van der Weyden og sveitsaren Konrad Witz. Desse bilæte finst i samanheng med forvitnelege utgreidinger um kva Schongauer hev havt å segja i kunstsoga og det romet han hadde i samtid.

Martin Schongauer var fødd kring 1450 i Colmar, som no ligg tett innanfor den franske grensa i Alsace, og døyde i same byen i 1491. Han var den største tyske bilætkunstnaren fyre Albrecht Dürer, les eg i boki. Og Dürer vedkjende seg i stor mun påverknad frå Schongauer. Han skrev på ei av teikningane han åtte etter honom: «*Dz hat der hubsch martin gerissen im 1470 jor, do er ein junger gsell was. Dz hab ich erfahren und im zu eren doher geskriben i 1517 jor.*»

Martin Schongauer fann bilættifang i Bibelen og i sognor um heilagmenne, men bondeliv og fabeldyr og reine utkrotingar var heller ikkje framandt for honom. Han krinsa kring Maria Møy, og han laga bilætrekkjar frå Jesu lidingssoge og um dei fem vetuge og dei fem därlege brurmøyane. Eg finn alt dette i boki, og umtalar og utgreidinger er på klårt tysk som ikkje gjer seg vrangare enn naudsynt for å få fram meiningsane.

Me hev påskeveka attum oss, den stille veka, og eg hev brukta stilla til å sjå nøggjare på det andre bilætet til Schongauer frå lidingssoga, det er tolv bilæte som endar med uppstoda, og umtalen åt dette andre

Til s. 14



**DAG OG TID**  
Karl Johans gate 13  
0109 Oslo

Telefon  
22 11 15 55  
Telefaks  
22 41 42 10

**Verdas einaste  
riksavis på  
nynorsk!**

Partipolitisk  
ubunden vekeavis  
med brei kultur-  
dekking og  
fingeren i jorda.

*Frå s. 13*

bilætet hev eg etter beste evne sett um til norsk:

#### **Jesus vert teken til fange.**

Forteljingi hjå dei fire evangelistane inneheld mange hendingar frå Judas-kyssen og til lærersveinane rymer, Matteus 26, 47-56, Markus 14, 43-52, Lukas 22, 47-53, Johannes 18, 1-11. Schongauer samlar seg i bilætet sitt um at Jesus vert leidd burt, og so hendingi med Malkus. Alt det som gjekk fyre seg lét Schongauer tetne til ikring nokre fåe menner. I seinmillomalderen var det vanleg å lata bilæte av Judas som kysser Jesus skildre sviket i lidingssoga. Her minner Judas oss um framferdi si med di han smett burt i motsett leid med peningpungen. Vaktmennene frå rådsprestane hev allereide bunde Jesus og tek honom ut or Getsemanehagen, me skimtar den fletta hagagarden i høgre bilætkanten. Dei fatar honom i armane, i håret og kledi og dreg honom av stad etter eit reip kring halsen. Høgare enn dei hine, med det ljósfengde andletet vendt mot åskodarane, råder Kristi andletsdrag midpunktet i bilætet. Dei uppøste mennene lagar nærpå ein halvkrins kring den lidande, og attum Peter vert dei til ein samansvoren eins flokk i djup skugge, mest som eit relief.

Fremst i bilætet hender det noko som til vanleg hev vorte berre som snøggast nemnt saman med at Jesus vert teken til fange. Peter hev fare upp for å verne meisteren sin. Kappa hagt kasta kring okslene syner bråsinnet hans, ho fell i urolege faldar. Med sverdet gjeng han til åtak på Malkus, ein huskar hjå øvstepresten. Malkus ligg verjelaus og berrføtt på markji

og freistar slå frå seg med ein lurk. Den kjeivelege åtferdi hans aukar vissa vår um kor veik han lyt vera andsynes Peter som i same blenken sneider av honom eine øyra. Jesus mislikte at Peter svara på åtaket mot honom sjølv, og han lækte den skadde. Malkus-hendingi tek heile bilætbreddi, og dei ljose skapnadene mot den myrkt skuggelagde vaktmannshopen med Jesus, gjer henne mest til hovudhendingi i bilætet. Med denne uvanlege vektleggjungi av Malkus-hendingi vert nett ho haldi fram mot det meir attendedregne romet som vaktmennene og Jesus får i bilætet. Dimed samlar Schongauer bilæthendingi um dei motsette svari som Peter og Kristus gjev åtaket frå vaktene. Uvilje mot vald syner seg tydeleg i det såre augnekastet frå Guds son, medan ein krigsmann i full rustning held spjotksi si som ein kløyvande kile millom honom og lærresveinen hans. Dei two bilætdelane er i rørsle kvar sin veg og gjer motsetnaden millom Peter og Jesus endå tydelegare. Kjem Peter beint mot åskodaren, so gjeng Kristus og vaktmennene til høgre jamt med bilætflata. Det er mannen med turban som gjev leidi med reipet frå halsen til Jesus yver oksli og eit godt tak i kyrten hans med hi handi, stegande ut mot neste hending.

Jesus stend i ro og audmykt midt i den uppøste vaktmannsflokken. Han er stilla i bilætet, og det er som kjem ikkje det lekamlege åtaket honom ved. Det er berre å sjå til dei riv i honom og dreg i honom, synest det, utan retteleg mannemakt og styrke, ser det ut for. Utan å setja seg imot lét Jesus vakthovdingen med turban taka seg

med til neste bilæte. Med hastige steg til høgre vender denne mannen andletet mot åskodaren og ser Peter og Malkus, og liksom deim er han ljós og dimed vektlagd framme dei hine i bilætrommet. Vaktmannen med turban spelar ei viktig rolle i den bilætrekkja Schongauer laga frå Jesu lidingssoge, for gong på gong ser me korleis han gjer bruk av denne karen til å driva handlingi fram.

## **Norske ord**

*Norske ord!*

*De som enno løynleg gror  
over alle vidanvanger  
i mitt fedreland og fangar  
glans og kraft av sol og jord,  
blod i barm som bær i berg,  
eld or Noregs folkemerg;  
de treng ingi natt meir føle,  
dykk me vil den høgste sæle -  
dykk skal ånd gje munn og mæle!*

Det gjer godt å minnast desse orda av Olav Aukrust når mismodet melder seg. Trass i 400 år med dansk språkvelde og snart 200 år dertil med norskdansk språkvelde - so lever enno dei norske orda! Dei sit fjellfaste som Jotunheimen, Kolåsen og alle andre namn på fjell og fjordar, dalar og gardar, «vikar og votn og øyar»!

Ein gong vil danske trælar læra kva mål som har heimstadretten i Noreg! Dei vil aldri få ei norsk tunge til å seia Jotunhjemmet eller Kullåsen! Og ein gong vil journalistar og andre skribentar ikkje lenger skjemmast over gode norske ord! Dei vil t.d. oppdaga at snøgg og snøggast kling mykje betre enn fort og fortast, eller rask og raskast (fiskerask og anna rask er ikkje folkemati). Leit fram gode norske ord - og bruk dei!

**Olav Aarflot**

# HIV UT BOKMÅLET!

**Det er kva Norsk Målungsdom (NMU) meiner me skal gjera i dette landet.**

Korleis me skal gjera dette kan **DU** lesa om i meldingsbladet åt NMU - EG.

EG kjem ut med seks nummer i året, og det kostar berre 120 kroner for ei årstinging. (Medlemer i NMU får bladet gratis)

**TING EG OG LES UM:** grunnlaget for målreisingi, organisasjonsstoff, nasjonale spørsmål i andre land, målbruk og normaltalemål, friske ordskifte, og mykje meir for målinteresserte!

**JA, eg vil tinga EG**

Namn:

Adresse:

Poststad:

Send åt: Norsk Målungsdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 Oslo, tlf: 22 36 40 43, Faks: 22 36 40 68

## **Ny redaktør i Gula**

Gunnar Wiederstrøm hev sagt upp redaktørposten i Gula Tidend, og ny redaktør skal taka til frå 1. september. Det er Svein Tore Havre som er 28 år. Han hev tidlegare vore bladmann, redaksjonssekretær og bladstyrar i Bygdanytt i Arna. I stuttare bolkar hev han arbeidt i Nynorsk Pressekontor og i Oslokontoret til Bergens Tidende. Han fullførde Journalisthøgskulen 1992, og deretter tok han til i Firdaposten i Flora; sidan mars hev han vore reportasjeleidar.

Gunnar Wiederstrøm hev hatt ei god hand med Gula, men han tok til i ei nedgangstid og bladet slit med fallande tingartal og snaud økonomi. Redaksjonssekretären Reidar Mathistad skal òg slutta i Gula, høyrer me. Den nye bladstyraren hev ei kravfull uppgåva i vente, som kallar på innsatsvilje og nyskapingskraft. Lukka til!

## Halvor Sørsdal 95 år

Ein landskjend spelemann, Halvor Sørsdal i Bergen, fylte 95 år sundag 8. mai.

Han er fødd i Ulvik, fekk alt i 5 års alder høyra folkemusikk på hardingfela. Spelemannsgivnaden synte seg tidleg, og han fekk læra av lokale spelemenn, og alt som 12-åring hadde han lært seg so mange slåttar at han fekk spela til folkedans i Ulvik ungdomslag. Som 19-åring, i 1912, flytte han til Bergen der han fekk arbeid som sjåfør, og dermed kom han med i eit godt spelemannsmiljø og fekk læremestrar som Jon Rosenlid, Lorents Hop og andre. Sørsdal var fast spelemann i Bondeungdomslaget i Bergen og i mange andre lag, og i 12 år var han spelemann i Fana Folklore som skipa folkevisekeldar på Fanafjell for turistar. Han var òg spelemann i det brudlaupslaget som er lagd inn i Vibeke Løkkebergs film «Hud». Og i nokre år var han timelærar i folkemusikk på Norges Lærerhøgskule i Bergen. I Norsk Rikskringkasting hev han spela i mange folkemusikkprogram, og på landskappleikar og lokale kappleikar hev han teke mange premiar. Meir enn 50 kappleikar hev han spela på. Sørsdal hev laga mange komposisjonar, og han hev samla gamle slåttar som er spela inn og no er på Arne Bjørndals samling på Etnofolkloristisk institutt, Universitetet i Bergen. 128 slåttar er samla der og er bærga frå å verta gløymde. Styrar Ingrid Gjertsen og spelemannen Oddmund Dale hev sytt for at Sørdals eigne komposisjonar er skrivne på notar.

Halvor Sørsdal hev òg vore ein framståande organisasjonsmann i folkemusikkmiljøet. Han var med å skipa Spelemannslaget «Fjellbekken» i Bergen i 1929. Han var formann i det laget i 23 år i alt, og han møter framleis upp på øvingane og er med og spelar. Han hev vore med i styret i Landslaget for Spelemenn, og i sine pensjonistår hev han laga 7 fine hardingfeler og synt at han hev praktisk givnad òg.

Han er heidra med Kongens fortjenestmedalje, og han er utnemnd til heiderslagsmann i Landslaget for Spelemenn, i Bondeungdomslaget i Bergen og i Spelemannslaget «Fjellbekken». Og Arne Bjørndals samling på Universitetet i Bergen hev saman med «Fjellbekken» og Hordaland Folkemusikklag gjeve ut ei verdfull bok um Sørsdal og livsverket hans, og med noteuppskrifter av komposisjonane hans og av slåttar som han hev bærga frå gløymsla.

LUDV. JERDAL

# Nye bøker

*Bodil Cappelen / Alexander Seippel: Bilete og tekstar frå Det gamle Testamentet*

Tekstar frå første norske bibelumsetjing. Teikningar i fargar av Bodil Cappelen. Fyreord av Olav H. Hauge. Fin gavebok. I band kr. 195,-.

*Jostein Krokvik: Ny Hungrvekja og Jan Prahl*

Utgreiding um ein sermerkt Bergens-målmann og ein heller ukjend bolk i lokal og nasjonal målstrid. Sersynte Bergens-foto ved Jo Gjerstad. Hefta kr. 160,-.

*Inger Indrebø Eidissen: Gustav Indrebø - ei livsskildring*

Indrebø-skildring av dotter til Gustav Indrebø, bygd på eigne minne og ei mengd private dokument. Nært og varmt portrett med nyt ljos over Gustav Indrebø og samtidig hans. I band kr. 230,-.

*Sigrid Omland Hansteen: Idyllar i ei ulvetid*

Dikt rotfeste i Telemark um viktige livsspursmål. Hefta kr. 130,-.

*Sigurd Sandvik: Litl-Ola*

Barnebok um liv og oppvekstvilkår på ein fjellgard i Suldal for 70 år sidan. Ei uvanleg bok av folkehøgskulestyrar h.v. Sigurd Sandvik. Teikningar av Astrid Haugland. Hefta kr. 145,-.

*Ivar Aasen: Målsamlingar frå Sunnmøre (1994)*

Bok frå Aasen-selskapet, red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. Eineståande tilfang frå samlarferdene til Aasen, med ordsamlingar og grammatiske utgreider. Prenta for fyrste gong. 330 sidor. Hefta kr. 180,-.

### Nokre eldre bøker um mål og målsoga:

*Ivar Aasen: Sunnmørsgrammatikkane (1993)*

Frå Aasen-selskapet. Red. Bondevik, Nes, Aarset. Hefta kr. 180,-.

*Ivar Aasen: Norsk Maalbunad (2. utg. 1975)*

Aasens etterlatne synonymbok. Hefta kr. 60,-. I band kr. 80,-.

*Gustav Indrebø: Norsk målsoga (1951)*

Få bøker att av det grunnleggjande Indrebø-verket. I band kr. 300,-.

*Gustav Indrebø: Kva er målreising? (1976)*

Indrebø-utgreideringar i utval. Hefta kr. 50,-.

*Gustav Indrebø: På norsk grunn (1989)*

Utgreideringar av Indrebø og stor Indrebø-bibliografi ved Jarle Bondevik og Oddvar Nes. Hefta kr. 125,-.

*Nikolaus Gjelsvik: Von og veg (2. utg. 1950)*

Gjelsviks erverbrev til det norske målfolket. I band kr. 60,-.

*Hannaas, Clausen, Jerdal: Vestmannalaget 110 år (1979)*

Soga til eldste mållaget i landet. I band kr. 200,-.

*Clausen, Conrad (red.): Festskrift til Ludvig Jerdal (1988)*

Verdfull kultursoga av og um han som var formann i Vestmannalaget i 40 år. I band kr. 195,-.

*Jostein Krokvik: Kjettarord um norsk målalkymi (1985)*

Essay-bok um målstrid og målpolitikk. Hefta kr. 24,-.

*Jostein Krokvik: Mål og vanmæle (1991)*

Kritisk gjenomgang av statleg rettskrivingspolitikk frå Ivar Aasens tid til i dag. Hefta kr. 160,-.

*Egil Lehmann: Reise det som velt er (1990)*

Um norrøn målbygnad og målbunad. Hefta kr. 115,-.

*Egil Lehmann: Færøysk-norsk ordbok. Ny utg. i band kr. 130,-.*

*Sigurd Sandvik: Suldalsmålet (1991) Hefta kr. 150,-.*

## Norsk Bokreidingslag

Postboks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Postgiro 0809 3918844

LARS BJARNE MAROT  
ELIASMARKEN 14  
5004 T. LAKSEVÅG

ISSN 0800-8647

**Olav H. Hauge:*****Svarte krossar***

*Svarte krossar  
i kvite snjo  
luter i regnet gruve*

*Hit kom dei døde  
yv' klungermo  
med krossar på herd  
og sette dei frå seg  
og gjekk til ro  
under si klaka tuve.*  
Or «Glør i oska» 1946.

***Din veg***

*Ingen har varda den vegen  
du skal gå  
ut i det ukjende,  
ut i det blå.*

*Dette er din veg.  
Berre du  
skal gå han. Og det  
er uråd å snu.*

*Og ikkje vardar du vegen,  
du hell.  
Og vind stryk ut ditt far  
i aude fjell.  
Or «Under bergfallet» 1951.*

***Det er den draumen***

*Det er den draumen me ber på  
at noko vedunderleg skal skje,  
at det må skje -  
at tidi skal opna seg  
at hjarta skal opna seg  
at dører skal opna seg  
at berget skal opna seg  
at kjeldor skal springa -  
at draumen skal opna seg,  
at me ei morgonstund skal glida inn  
på ein veg me ikkje har visst um.  
Or «Dropar i austavind» 1966.*

**God og rimeleg mat  
får du på**

**Kaffistova  
til Ervingen**

Torgegarden, Strandkaien 2  
5000 Bergen

**Sluttordet:**

Eg ser dei reknar  
målet mitt for  
høgnorsk.  
Det tek eg for ei æra.

Olav H. Hauge

**RETURTILSKRIFT:**  
**Vestmannen**  
**6143 Fiskåbygd**



**Stor Nok  
For De Fleste**

# Lån og innskot?

**SPØR OSS!**

Kreditkassen gir deg ein total gjennomgang av din økonomi. Lån og innskot er viktige delar av familieøkonomien.

Våre løysingar er tilpassa din familiesituasjon.

**KREDITKASSEN**

Distriktsbank Hordaland  
Allehelgens gt. 2, 5016 Bergen - Telefon 55 21 86 00